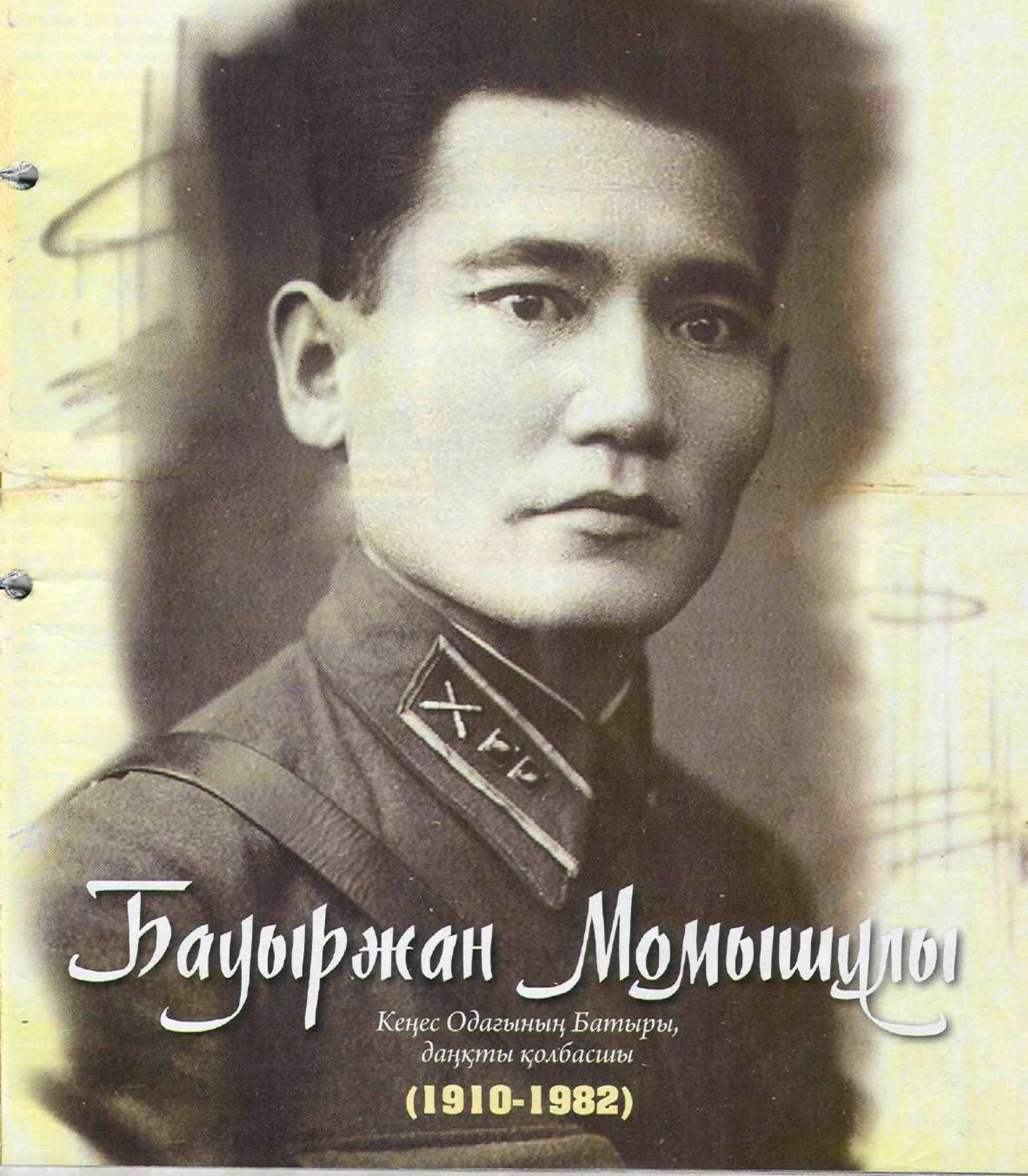

Жұлдыздар
отбасы

№4 (04) 2010 жыл

Аңыз адам

Чын
Жаңырғашов

Жаңырғашан Момышұлы

Кеңес Одагының Батыры,
даңқты қолбасы

(1910-1982)

Мекемтас МЫРЗАХМЕТОВ,
филология ғылымдарының докторы, профессор, «Бауыржан Момышұлы
мұрасы XXI ғасыр көнінде» орталығының бас ғылыми қызыметкері,
бауыржантанушы ғалым:

БАУКЕҢ «МЕН АЖАЛДАН ҚОРЫҚПАЙМЫН, КӨЗІНЕ ҚАРАУҒА ТЫРЫСАМЫН» ДЕУШІ ЕДІ...

– Мекемтас аға, Бауыржан Момышұлы шығармаларының 30 томдығын баспаға дайындал жатыр екенсіз. Оның 15 томы жарық көріп те үлгеріпті. Қолтомдыққа даңқты батырдың қандай туындылары енді?

– Бауkenдің көзінде оқырман кауым орыс және казак тілдерінде аралас басылған екі томдығы арқылы біліп отыр. Одан басқа туындылары жарық көрмеген. Жарияланбаган себебі – Бауkenнің билікке, олардың үстенған жолына көнілі толмаған. Қарсылығын кей жерлерде ашық жазып отырған. Сондыктан оған «ұлттыл» деген танба басылған. Өмір бойы кудаланды. Жау іштен де, сырттан да шыкты. Бірақ кайсар ұл халқының ұлттық санасы, ұлттық мәдениетінің ең жоғары идеалы болды. Өз өлеңінде:

Майдандас достарының
ортасында

Доктор-ау, қабақ түйме ұрсатын бол,
Күрсын дәрін, ешқандай сырқатым жоқ.
Сырқатым күздің қыршау қысында,
Қыранның қол жеттепейтін үясында.
Ауырмай мерт болатын ақынды.

Емдеуге шыныменен қыясын ба? – дейді. Бауkenнің идеясы – халқының мұддесі. «Доктор-ау» деп ЦКА-ны айтып, «Сен менің сырқатымды тани алмайсың» дейді. Бауkenнің ойсанасы, бағыты халқынан ешқашан айнымаган. Н.Назарбаев «Қазақ қаламгерлерінің ішінде өз ұлтын Бауыржан Момышұлыдай сүйеттін жазушы жоқ» деген болатын. Өзі 72 жыл жасады. Колына 18 жасынан калам ұстады. Содан бергі жиналған дүниелер, құнделіктері, естеліктері де бар. Біздің үлкен кіслердің көбісі құнделік жазбаган. «КГБ-беріп кояды» деп корыккан. құнделігінде кімді жаксы көретінін, кімді жек көретінін, барлығын тайсалмastaн жазған. 30 томдығының ішінде өзінің

тәнімал көркем шығармалары бар. Алты томға хаттары сиді. Ерте кездеңі казактың тайпалық батырлары – коныраттан шыккан Алпамысты, қышактан шыккан Қобыландыны алдымен казак таныды, ары кетсе алты Алаш таныды. Ал Бауkenнің бір ерекшелігі – ол бүкіл әлем таныған батыр.

«Соғыс тaktikасының Бауkenдей
жетік мәнгірген ешкім жоқ»

Және казактың сол батырларынан үзілмей келе жаткан дәстүрді сактаған кісі. Ертеректе біздің батыр-колбасылар ері ақын, ері батыр болған. Оттырыкшы елдерде мұндай болмайды, бұл – көшпелі, еркениетті елдердің дәстүрі. Тонықек, Ақтамберді, Махамбетті алсаң да, барлығы да – екі онерді катар үстенған батырлар. Осы дәстүрді Баукең жаңаша дамытты. Бір кісі «соғыстың үш түрі бар» дейді. Біріншісі – бес қаруды асынып бетпе-бет келетін соғыс, екіншісі – тұлғамініл шығатын соғыс. Ал Баукең басты кару - ұшак, танкке айналған соғысты бастаң өткеді. Казактар осында соғыска алғаш катысты. Сонда жүріп Баукең ері қаламмен соғысты, ері карумен айкасты. Осы дәстүр арқылы Баукең түркі халықтарының ескери әдебиеттің негізін салушыға айналды. Ескери стратегияға, тактикаға жетік адам болғанын бәрі де мойындаған Баукең – сегіз қырлы, бір сырлы, халқының мұддесінен басқа ешқайда айнымаган бірегей жан. Жер басып жүрген казактардың ішінде өз пікірімен кеткен бір-ак адам болса, ол – Баукең. Шығармалары өз өмірін алынған, басынан өткен дүниелер. Естеліктері, құнделіктері, жазған баяндамалары болсын, бәрін шежіре етіп жинаған. Шежіренің өзінен бір том пайда болды. Сонымен қатар, Баукең – жаксы ақын. Өзін ақын санамаса да жарияланбаган бір томға жуық өлеңдерінің барлығының жинадық. Ойлары ете терен. Жамбыл облысының Сарысу ауданында Тама деген рулы тайпа тұрады. 1928 жылы, бар-жоғы 18 жасында Баукең сол өлкеде көшпелі мектеп үйімдастырған. Тамалар риза болып, оған

ат мінгізіп, шапан жауып қайтарған екен. Одан кейінгі көрген-білгеннің барлығын Баукең қағазға түсіріп отырыпты. Қаламының ебі бар. Егер Баукең ескери адам болмаганда, ете үлкен жазушы болып кетер еді. Эскерге кеткені дұрыс та болған. Әйтпесе, 1937 жылдары казактың озге зиялұлары секілді атылып кетер еді. Баукең ескерде, соғыста жүрсе де жазуды токтаткан жоқ. Қазақ халқының кеңестік деңгээлі өмір шындығының барлығын ұлттын көзімен, саналы адамның көзімен

кағазға түсірген. Сондықтан да Баумен шығармалары – жастарымызға патриоттык тәрбие беруде таптырмайтын құрал. Үлттық идеологияны іздесеніз, Баумен шығармаларына үніліңіз. Казір аскери тасқында докторлық диссертация коргалуда. Бауыржанғандың негізі салынып жатыр. Үлттық жақта жандандыруға, халықтың үлттық санаасын жақта оғута мәнгілік кызмет ететін Бауменнің кітаптарын жас та, көрі де қызыға оқиды. Тағы бір томдықка арулардың Баумене жазған хаттарын топтап бердік. Біреулер карсы да болды. Бірак менінше, бұл да – мәдениет. Хаттардың көбін орыстың қыз-келіншектері жазған. Қажеттігін айтЫп, кітапқа мен бергіздім. Адамың бір-біріне деген рухани қатынасын көрсеттін мұндай хаттар басқа жазушыларда да болған шыгар, бірақ Баумен жазылған хаттар ерекше. Баумен арналған арнаулар, поэмалар, толғаулар, дастандар да барышылық. Оның өзі бес томға жетіп отыр. Қазақ елебиестінде арнаудан бірінші орында Баумен тұр. Ол елдің батыр ұлтна деген шексіз ма-
батын көрсетеді. Осындаи ерекшеліктерімен Бауменнің 30 жылдығындағы шығармалар халықта үлкен азық беретін, келер үрпақтың қолына үстайтын шырагданына айналады деген отырмызы. Өйткені, өмірде шындықты Баумендей ашық айтқан ешкім жок. Қазақ «Кеп жасағаннан сұрама, көпті көргеннен сұра» дейді. Біреуге жалландау, жагу деген жағымсыз касиет батырдың бойында атымен болмаған. Сол себептен бұл кісін үкімет ұннатпайды, ал халық жаһында жақсы көреді. «Бауменді мәлдіретіл, тап-таза етіп берейік» деген әңгімелер болып жатты. Бұл – дұрыс емес. «Фуезов, Мұхановтарды сынаған жерлері бар. Бірак мактайтын кезінде мактайды. Мактау жағын қалдырып, басқасын алып тастайық» дегендегер де болды. Мен «Бауменнің өзінің жолымен жүрмелі» дедім. Баумен Дмитрий Снегинге жазған хатында «Мен бұл өмірден кетемін. Ол – занды. Кетпейтін ешкім жок. Олу керек екен деген корықпау керек, оны саналы түрде білу керек. Оған занды құбыныс деген қарау керек. Бірақ мен өлілердің ішінде кетпеймін, тірілердің бірі боламын. Менің рухым халықмының есінде калады. Менің аштарым кейбіреулердің баспаған жеріне дейін барады. Сынаны ешуақытта баспаңдар» деген тыйым салған жерлерім бар. Бірақ мен ана дүниеге кеткенмен кейін сендерге белгі беремін. Мен баспа дегендердің барлығын басындар» деген. Осы принциппен Бауменнің бүкіл шындығын аштым. Ол өзінде аямаған, басқаны да аямаған. Бірақ әділетті түрде сынайды. Мен Бауменнің колында аспирант болдым. Кон дүние үйрәндім. Артына калдырган өсненетнамасы бар. Кітаптарының

Ортада Баумен мен Мекемтас
«Сарығаш» шілдәжайында

барлығын акт жасап маған өткізді. «Өткіздім. Қабылдадым» деген нақты күйін көрсетті, құжаттар жасағанбыз. Өзі «Адамға сену деген – үлкен енер. Бірақ сенемін деген көп жағдайда өкінесін. Мен Мекемтасқа көтті сенемін. Букіл архивімді түтелдей соған тапсыра-мын. Кейінгі үкімет, тағы басқалар Мекемтаспен санаусы керек» деген болатын. Менің мақсатым – ба-
тырдың калдырыған аманатын түтел жарыққа шыгару. Егер аман-есен 30 томдукты жарыққа шыгарасам, оны осы гұмырымдағы жасаған үлкен бір түйінді ісім деген санаймын.

– Біреулер Бауыржан атамыздың батырлығы басым десе, енді

Біреулер қаламгерлігін айтады. Сіз бұл туралы не дер едіңіз?

– Баумен өзін «Мен нағыз жазушымын, ақынмын» деген шашақытта айтпаған. «Мен шындықты ғана жазатын адаммын. Кейіпкерлерімнің арасында бірде-бір ойдан шығарылған кейіпкер жок. Барлығы – өзім көзіммен көрген, араласкан адамдар» дейтін. Баумен туындысын көркемдел, ойдан кейіпкерлер шығарып зуре болмайтын. Ол кісінін портреттерінің өзі ғажап. Өзі тікелей көрген, араласкан адамдарының бейнесін сол калпында қағазға түсіретін. Баумен өзін «әскери маманымын, әдебиетке соғыстан кейін келген адаммын. Жастай арасында, өте шебер жазушымын деген мактандаймын. Бірақ шындықты айтқан, дәл берген, бір жағы мемуарист, бір жағы деректі, нактылы нәрселерді қағазға түсіріп отыратын жазушымын» дейтін. Мен де, Бауменнің ез сезінен артық ештеге айта алмаймын.

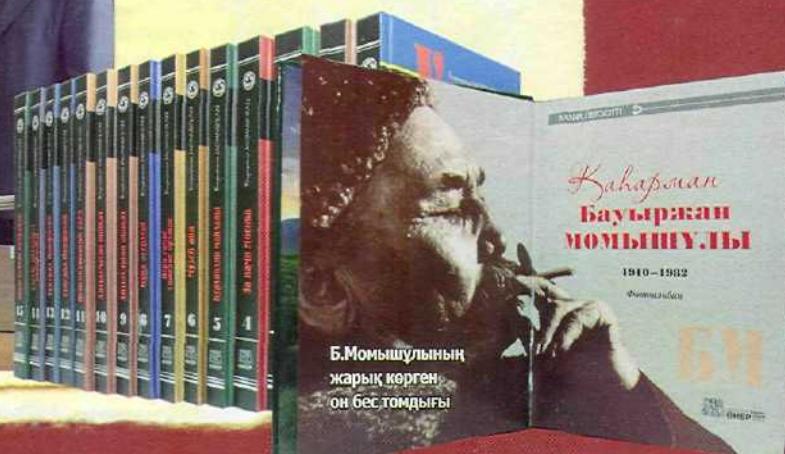
– Бауыржан атамызben таныстырыңыз жөнінде талай оқыдықта, естідік те. Сонда да ез аузыңдан тағы бір тыңдасақ...

– Баумен есімін алғаш соғыс уақытында естідік. Соғыс басталғанда мен он бірдегі бала болдым. Бауменнің біздің ауылда болғанын естімеген екенмін. Соғыстан кейінгі жылдары Бауменнің Сарығашка келгенін естідік. Мен онда Ташкенттегі педагогикалық институтта істейтімін. Бауменнен кездесу үйимдастыру маған тапсырылды. Тарихшы жолдастымын Сарығашка бардык. Кетерімізде Баумен кай жактан екенімді сұрады. Тұлқибастан екенімді айтЫп, ауылымын атын атадым. Экемнін атын естігеп Баумен үндемей калды. Он ми-
нуттадай ойланып отырып, мениң екем туралы сейлей бастады. Мен екемді білмейтімін. Екі жасымда қайтыс болып

кеткен еді. «Сенің үйінде болғанмын. Ауданда милиция бастыры болып істеп жүргенде үйлеріңе конғанмын. Экем сол жақта бір туысқанымыз бар, соның үйіне бар деген еді. Ағайындардың ішіндегі ен көнілі жақындары екен. Сен соның баласы екенсің гой» дег

«Бауыржан Момышулы мұрасы XXI ғасырындағы орталығының қызметкерлері

**Әйелдері туралы да барлық жағдай
маған мәлім. «Жазып ал» деп
отырып, өзі айтып берген.**

менің жағдайымды сүрай бастады. Мен Адматыға барайын десем, аспирантурага алмай жатканын айттым. Ол кезде аспирантурага түсү деңгөн киынын киыны болатын. Бауken сол жерде отырып, бірден институт ректоры Мәлік Фабдуллинге хабарласты. Амандастып, «Мәлік, менің осында Мекемтас деген інім бар. Сол бала аспирантураға түсіп керек!» деді де, телефон тұтқасын коя салды. Мен таңқалып қарал калдым. Түсіндірген де жок. Бүйрұты беріп жатыр. Мәлік – академик, Көнеш Одағының Батыры. Сонын маган «Аспирантураға түссен үйде жатасын. Кетіп қалсаң, милициямен күшпіл алып келемін» деді. Аспирантураға түсіп, Бауkenнің үйінде жаттым. Дүниеге көзкарасын өзгере бастады. Мен ол үйде тұрғанға дейін басқаша ойлаған екенмін, енді басқаша ойлайтын болдым. Сейтіп, мәңгүрттікten біртіндеп арыла бастадым. Менің замандастарым – «классикалық мәңгүрттер». Бауkenмен алғашкы таныстыным солай басталды. Содан бастап ол кісінің өмірінің сонына дейін бірге болдым. Бауken спікшапан үкіметтен батырлыкты сұраған емес. Бірак өзі Рейхстагта ту тіккен Ракымжан Кошқарбаевтің батыры атағын алуына орекет етіп, құжаттар жиналды. Бауkenмен 1959 жылы таныстым. Қайтыс болған 1982 жылға дейін жиырма үш жыл бірге болдық. Ен кінын жағдайда арапасқан мен болдым.

**– Біз Бауыржан Момышұлын халық арасында аңыз
больып тарап кеткен қатал, қайтпас, қайсар мінезді
арқылы танимыз. Сіз білдін Бауkenнің жұмсақ
мінездері болушы ма еді?**

– Өзінің «Көктемдей құбылмалы мінездім бар» деп басталатын өлең жолдары бар. Тез ашууланып, сабырға тез келетін. Эскери адам болғаннан кейін катал болуы занды да. Бірак жаңы сондай жұмсақ елі. Барлық сырын маган айтатын. Екі-ак сыры айтылмай қалды. Бір күні Ракымжан Кошқарбаев үтеге жылап кірді. Жас бетін жуып кеткен. Бауken екеуі құшактасып, ағы бөлемеге қарай кіріп кетті. Бірер сағат откеннен кейін бұлттан шыккан күн сиякты екеуі де жарқырап шыкты. Бауkenнен «Ракымжан аға жылап келіп, күліп кетті. Не болды?» деп едім, айтпады. Бір жолы сол кездегі Совминнің төрағасы Нұртас Ондасынов келді. Танертен келіп, кешке дейін отырып. Менің уақытым жок, бірак байланып қалдым. Женгей ауруханада, оларға шай бердім. Кешке шығарып салдык. Кеткеннен кейін неге келгені жөнінде тағы да сұрадым. «Старик осознал, но поздно. Но на это спасибо» деген жауап алдым. Одан ері ештеңе айтпады. «Халық әртүрлі сойлей береді, бірак бір адам білу керек кой!» деп калған сырларының барлығын маган айтты кетті. Әйелдері туралы да барлық жағдай маган мәлім. «Жазып ал» деп отырып, өзі айтып берген.

– Ол туралы да сұрайын деп отыр едім. Жазып алғандарыңызы қашан жариялайсыз?

– Оны жазу ойымда да бар. Жалпы, Бауken туралы мен кеп жазған жокпын. Жазсам, бүлілір алатын болдым. Басқасын айтпай-ақ койын. Бауkenнің өзінің «Маган Құдай бәрін де берген. Атакты да, шатақты да берді. Бірак

**Сыр айтам саған халқым үға білсен,
Дайынның өрт пен сұға маган сенсөн.
Арыңды ақ тілекпен ақтамасам,
Ризамын теріс қолмен бата берсен.**

отбасының жылтылығын бермегі» деген сөзі бар. Жеңгелеріме риза болмағаны ғой. Яғни, Бауkenнің тілін таба алмаған. Тоғышарларды елердегі жек көретін.

**– Бауыржан атамыздың ұлы
Бақытжаннан бөлек қызы да
бар деп естіген еді...**

– Елена деген қызы бар. Филология ғылымдарының кандидаты. Мария Цветаеваның шығармашылығынан кандидаттық диссертация корғаган. Қазір М.Цветаева мұражайында жетекші ғылыми қызметкер. Мәскеуде тұрады. Бауkenнің айтуы бойынша, Еленаның анасы – сығанның қызы. Мәскеудегі консерваторияны бітірген. Дипломдық жұмысын корғау үшін сахнада кереметтей ән салады. Сол уақытта қызға Бауkenнің де көзі түседі. Қыз да батырды кореді. Кейіннен Елена дүниеге келді. Еленага тұрақты тұрде жардем беріп отырды. Маган «салып жібер» деп ақша беретін. Кейіннен танысып-білсіп, Бақытжанмен де арапасып кетті.

– Біз білмейтін қандай қырлары бар еді?

Халық білмейтін қырлары көп еді. Ол терең ойлайтын адам еді. Жазушылар одағының қатшыларының көбісіне көнілі толмады. Бірде Сабит, бірде Габит, енді бірде Габиден болды ғой. «Неге көнілініз толмады?» деп сұрасам, «Олар тоғышарлық идеядан ары көтеріле алмады. Әрқайсысы көледі, өзінің тобын жинап алады да, бір-бірімен күресіп жатады. Ол үшін күреспей керек, ұлттың масаты үшін күресу керек. Жазушылар одағының тізгінің ұстап отырганин кейін бүкіл халықтың идеологиясын ұстап отырган жок па?! Топ жинап бір-бірімен күресіп жүретін ауылдың баяғы аткамінерлері

сиякты...» дейтін ренжіп. Бір жолы академияға бардық. Академиктердің барлығы Бауkenе салем берді. Анадай жерде Сабен сойлен келе жатыр екен. «Казактың уақ деген руынан боламыз» деп еді. Бауken: «Бәссе, ісініздің де, созіңіздің де уақ болатыны осыдан скен гой!» деді. Айналадағылардың барлығы ду күлді. Сабен: «Ой, бүнин сөзіне үйрәндік кой!», – деді де, кері айналып кетіп қалды.

– Достары болушы ма еді?

– Достары санаулы болатын. Дмитрий Снегинмен катты дос болды. Қысым көргенде казактар емес, сол Снегин көреады. Мыңбай Қарімовпен, Илияс Омаровпен де жақсы жолдас еді. Катты берілтін адамдары санаулы тана болатын. Кез келгеніне сын көзбен карайтын. Мыңбай Қарімов 1957 жылы кайтыс болып кетті. Сонда катты көзінде алды. Мыңбайдың елімінің астарында жасырын бірдене бар сиякты. Ол кез-

де қазақ санасы соғыстан кейін енді оянып келе жатқан. Ол ұшқын лаулап жанады гой. Соны КГБ байкады. Мынбайды шәкірттерімен Мәскеуге шақыртты. Сол уақытта Бауkenнің баласы ауырып, бара алмай калады да, аналар ұшып кетеді. Жолда ұшак жарылып, барлығы кайтыс болған. Комиссия тексерген кезде, адамдардың сүйегі де қалмады. Егер ұшактың езі өртенсе, адамдар жерге құлап, сүйегі сау түседі екен. Ұйымдастырылған апат екені айтпаса да белгілі. Себебі халалтын санағы оянау керек болды. Кеңес үкіметі біздің ұлттық санамыздың оянауын үнемі қадағалап отырды. Қазір біздің «космополит» болуымыз – осындаид идеологияның нағиже. Бауkenнің достары нағыз халқын сүйген, соган басын тіккен адамдар еді.

– Бауken қандай адамдарды жақсы көруші еді, қандай адамдарды ұнатпаушы еді?

– Жақсы көргенде біреудің байлығына, дүниесіне бола жақсы көрмейтін. Иші казынасына қарайтын. Халқына махаббаты тегілген адамнан жаңын аймайтын. Өзі кайталанбайтын тарихи тұлға гой. Батырығын білгендімізден жан дүниесінің толғанысын әлі тани қойған жоқпыш. Отзы томдықты түгел оқығанда Бауkenді толық танута болады.

– Бауырдың өмірінің соңғы уақыттары қалай өтті?

– Өмірінің соңғы сөттерінде ауру катты айналдырыдь. Төсек тартып ауруханада жатып калғанында халін сұрап бардым. Алып барған темекімді ысырып тастап, «Мен осыдан кетемін. Бауыр жазылмайды. Бауыр кабылдамағаннан кейін темекі де адыра қалады екен. Енді шекпеймін» деді. Онша мән бере коймадым. Бірер күннен кейін қайтыс болды. Кейін ойласам, сол күні белгі берген екен гой. Бауken әрактан бас тартқанмен, темекін коймайтын. Сол күні темекін тастады. Өзі «Мен ажалдан корылпаймын. Көзіне карауга тырысамын» деп айтып отыратын. «Картаясын, кетесін – заңды, Заңдылықка карсы корқын жылау – надандықтың белгісі» дейтін. Замандастарының ішінде озып туған, білімі терен, көп оқыған жан еді. «Сіз соның бәрін кайдан блесіз?» десем, «Оны біз оқылдык кой. Бізде одан басқа оқытын ештеп жок еді. Орынша білмедік. Жабылып Ахметті, Мағжанды

деді. «Ой, сен маган сөйтесің, бүйтесің» деп ана кісі өкпелеп кетіп калды. Таңтерен тоғызыда ол кісінің кайтыс болғаны туралы хабар келді.

– Дінге деген көзқарасы қандай еді?

– Молданың баласы гой, көзқарасы дұрыс болатын. Құранды оқып, кәдімгідей ғылыми турде талдаған инженері де бар. Тауат, Інжіл, Зәурат туралы «Онда Құдайлар сөзі емес, әлемді билеушілердің, адамдардың сөзі де арасын кеткен. Құранда ондай жоқ» деп отыратын. Оны біз қазір біліп жатырыз. Соғыска бара жатқанда немере ағасы «Қарағым, саған ештепе бере алмадым гой» деп бір қағазға Құраннан кішкене ғана сүре жазып береді. Соны партийлік артына жабыстырып, жаттап, тұмар етіп, бүкіл соғыс бойы озімен алғып жүріпти. Афоризмдері де көп. Бірде менің колыма «Психология войны» деп аталаған колжазасын тапсырып: «Мынау біреудін колына түсіп кетпесін, сак бол», – деді. Оны алдым да коя салдым. Оқынан да жоқпыш. Өзі өмірден откеннен кейін оқысадам, ғажап дүнне! Бірден жариялаттым.

– Бауыржан атамыздың әкесі Момыш момындау адам болса керек. Бауырдың мінезі кімге үқсасан?

– Бауkenнің Құли деген бабасы болған. Дулаттың ішінде Шымыр деген ел бар. Шымырдың ішінде Бекболаттан тараған Шілмембеттен – Тұрар Рысқұлов, Құлидан – Бауken шыккан. Кейін Құли деген атаудың кайдан келгенін іздеп едім, ол Шыңғыс ханының немересінің аты екен. Өзі «Құли бабама тартқанмын» деп отыратын. Ол туралы өзінің әнгімесі де бар. Сол еңірде Құли танба дейтін танба да бар.

– Бауken дүниеден откеннен кейін жалғызырағандай болып қалған жоқсыз ба?

– Жалғызырағанда қандай?! Бауken туыстарымен де тығыз карым-катаңста болған жоқ. Эрине, колынан келген комегін жасап тұрды. Бірақ әділдікті жақсы көретін. Ол кезде жазғаныңда жариялау өте киын. «Жұлдыз», «Қазақстан мектебі» деген сияқты журналдар ғана бар. Макаламызды «Жұлдызға» шығару біз үшін арман. Бірде женешеме: «Көкеме айтпасак, менің макаламды «Жұлдызға» жария-

Фидель Кастро Бауыржан Момышулының «За наши Москву» кітабын оқу-үстінде

айналдырыды. Сонымен калылтастық дейтін. Бірде ұлттық катынас туралы әнгіме болып қалды да, Ленинді мактап, «Барлығын Сталин құртып кеткен гой» дегенімде, «Ленин нәмірі бірінші шовинист болса не істейсін?» деп күлгөн еді. Сенбедім. Сонда ол кісі «Өмір саған езі сендерді» деген еді. Ғабит Мұсірепов Бауken кайтыс болып кеткенде көніл айтып отырып: «Бізден артықтығы – ол жазғаның алтыншы сезімі бар еді гой», – деген болатын. Соны екі рет байқадым. Бір жолы түнгі шүте тұрып алып біреуге телефон шалды. «Әй, мазасын алды-ау» деп ойладым. «Өлесіндер гой өртегін, тұрсаншы», – деді. Кімге айтқанын білгем жоқпыш. Таңтерен жаңағы кісі келіп тұр «Ойбай, Құдай сактады! Асүйіміз жаңып жатқанда сен оятын», – дейді. Сонда катты танқадым. Екінші рет мынадай болды. Музей апа деген апасы бар еді. Сол Бауkenнің інісінің үйінде отырған. Бір уақытта Бауken апасына: «Біреудін есігінде каласын ба? Кетсенші үйнен», –

ламайды», – дедім. Ол кісі: «Мен айта кояйын», – деді. Үшесуміз көнілді жағдайда дастархан басында отырғанбыз. Женешем айтып елі, Бауken үнделемеді. Арада бір айдай уакыт етті. Ол жағдайда өзіміз де ұмытып кеттік. Тағы да үстел басында отырғанбыз. Бауken: «Осы сен Қашағановты білесің бе?» – деді. «Білемін» дедім. Онда ол кісі (Е.Қашағанов) Семей облыстық атқару комитетінің төрағасы болатын. «Сол жастар басқаратын койшылардың бригадасын

«Картаясын, кетесін – заңды, Зандылыққа карсы қорқып жылау – нағандықтың белгісі» дейтін.

«Отан үшін отқа тұс – құймейсің»

ашылты. Сен сонда барсан кайтеді?» – деді. Мен бақырайыл карат калдым. «Жазу қолынан келмесе, сонда барып кой бак. Сол пайдалы», – деді. Намыстанип, өз бетіммен ізденип, көбірек жаза бастадым. Ағам осылай өмір сабагын берді. Ашы да болса ақыры тәтті сабак болды. Бір ағайыны түрмеге түсіп қалған баласына көмектесуін сұрап келгендеге «Балан сол істі бастарда маған келіп ақылдасты ма?» деп кайтарып жіберді. Мен де ренжідім, ана кісі де ренжіді, бірак үндей алмадык. Себебі, Бауқендеңікі дұрыс еді. Өзінің қызық-қызық мінездері болатын. Бір жолы мейрамханада жеңгем үшеуміз тамактанып отырганда, көрші үстелдегі кісілер тесіліп карат коймады. Бауқен соны сезді гой деймін, алдындағы тамакты алып, мұртыны малып тұрып ішті де, сұртпей отыра берді. Шықкан сон жөнін сұрап едік, «Аналар маған сонша қадалып отыр. Не сұрамайды, не коймайды. Соларға көрсеткен сесім гой» деді. Әділестіздікті көрсө шыдан тұра алмайтын. «Здравие желаем товарищ маршал!» деп жалпактап жүрсем, баяғыда маршал болып кететін едім гой. Мен ондай болмадым. Жалпактаған жокпын, жалынған жокпын, өз бетіммен жүрдім» дейтін. Өзекті ойлары нағыз ұлттық мұнда тұрғысынан беріліп отырган Бауқен Кеңестік идеологияға сатылған жок. Көп ақын-жазушылар Кенес үкіметін мактап, кірліштей кітаптар жазды. Қырып каламакы алды. Бауқен дүниекор кісі емес еді. Қаламакы алса, соны күртканша тағат таппайтын. Бір жолы 18 мың сом алды. Үш машина келетін акша. Барлығымыз жабылып жүріп машина алуға зерен көндірдік. Ол кезде сәнде «Волта» болатын. Расымен де акша су болып кетті, көлік калды. Оның қызығын кобінесе мен көрдім. Аспирантурада оқып жүрмін, астыма – машина. Бір мәрте аударып та алдым. Женешем отырып алып «Былай жүр, былай айда» деп мазамды алатын. Бір күні Бауқен «Жан алдымен шопырға керек, одан кейін саған керек. Тыныш отыр, мазасын алма» деп үрсып тастанды. Бауқен әзіл-калжынға жақын еді. Келген адамды міндетті түрде сөзге айналдырып, калжындан отыратын. «Ақиқат пен аңыз» жазылмай тұрған кез. Әзілханды таңымайтынын. Шерхан үшеуміз үйде отырганбыз. Біреу есікті қакты. (Ә.Нұршайыков кой) Ба-

рып ашып едім, орта бойлы, үйрек мұрын бір қара жылтүр. Журналдан екен, Бауқеннен сұхбат алайын деп келіпті. «Бір журналист келіп тұр» деп едім, «Канғызаң журналистер көп. Уақыт жок» деді. «Жұлдыздан келіпті, әдей жіберіпті» деп едім, «Кірсін» деді. Кіргеннен кейін әбден мазасын алып, сөзben тиісе бастады. Ол да мыңты екен, бәріне шыдады. Сөз тауып, Бауқендеңі күлдіріп жіберді.

Бауқен ашылып, әңгімені төкті гой. Анау колы-колына тимей жазып жатыр. Керемет каламы жүйрік журналисти бірінші рет көрдім. «Макала жазамын» деп кеткен, бір күн «повеске айналдыратын болдым» деп кайта келді. Солай кездесіп жүріп, ақыр аятында роман болып шықты гой. Бауқен – көп қырлы жазушы, кайраткер. Ол кісіні атакты жазушыларымыздың бірі «Современный Бекейханов кой» деп қызырткан екен.

– Қандай да бір айналысатын сүйікті ісі болушы ма еді?

– Ою оятын. Ойған оюларының өзі кітап болады. Оны да жинақтап, сактап отырмыз. Әр оюы бір-біріне ұқсамайды. Немесе Ержан «Ою ойып бер» деп келген сайнан қызын береп беріпті. Оны баласының қолынан алып, Зейнеп келіп сактай берген екен.

– Қайда демалғанды ұнатушы еді?

– Ауылға барғанды жаксы көретін. Аяғы ауыратын. Соғыста бір шешуші жағдайда беліне ок кадалып, артқа кайтпай, мебижені коркытып отырып оқты алдырған. «Мен кетсем, кол астымағылар коркып, кері кетер еді, карайып тұруым керек болды. Осы ауру сонда пайда болды» дейтін. Өзі дәрігерлерді сыйнап отыратын. «Олар сиырды емдеңген сиякты. Алдымен жанды емдеу керек кой. Көзінді аш, аузыңды аш деп есінді шығарады. Адам – өзіне-өзі дәрігер» дейтін. «Докторға» деген олеңін оқығанда, «көп дәрігердің біріне шығар» деп, «Бауке, мынаны кайсысына арнадыңыз?» деп едім, «Ой, дурак!» деді. «Доктор деп отырганым – дәрігер смес, анау төбебе отыргандар. Олар мениң кайғымды білмейді» дейтін. Ол кісінің армандалап отырганы ұлтының тәуелсіздігі еді гой.

